

تجارت الکترونیک

و

بانکداری الکترونیکی در ایران

۸۰ همچنان شرکت خدمات انفورماتیک به عنوان شرکت انحصاری و یکه تاز در عرصه فراهم کردن زیرساخت‌های بانکداری الکترونیکی به شمار می‌رفت. تا اینکه رئیس کل سابق بانک مرکزی تصمیم گرفت با تأسیس اداره‌ای خاص در ساختار بانک مرکزی این وظیفه را از شرکت خدمات انفورماتیک سلب کند.

مرحوم نوربخش در ۲۰/۳/۸۱ مجموعه مقررات حاکم بر مرکز شبکه تبادل اطلاعات بین بانکی موسوم به شتاب را به توصیب رساند. بدین سان اداره شتاب بانک مرکزی در ۸۱/۴/۱ تأسیس و با هدف فراهم کردن زیرساخت بانکداری الکترونیک آغاز به کار کرد.

کلیه ساخت‌افزارها و نرم‌افزارها در ۱۳ خرداد ۸۱ در اختیار اداره شتاب بانک مرکزی قرار گرفت و از شرکت خدمات انفورماتیک و شرکت ملی انفورماتیک سلب مسئولیت شد.

شرکت خدمات انفورماتیک با مشکلات و مسائل حاشیه‌ای بسیار مواجه شد و نتوانست در فراهم کردن زیرساخت‌های بانکداری الکترونیکی به توفیق شایانی دست یابد.

بنابراین در تابستان ۸۱ اداره شتاب بانک مرکزی عهده‌دار فراهم ساختن زیرساخت‌های بانکداری الکترونیکی شد و طرح شبکه تبادل اطلاعات بین

اوخر دهه ۱۳۶۰ بانک‌های کشور با توجه به کاربرد کامپیوترهای شخصی و احساس نیاز به اتوماسیون عملیات بانکی، به رایانه‌ای کردن عملیات بانکی پرداختند. طرح جامع اتوماسیون بانکی پس از مطالعه و بررسی‌های گوناگون در قالب پیشنهادی برای حرکتی جامع نگر در برنامه‌ریزی فعالیت‌های انفورماتیکی بانک‌ها به مسئولان شبکه بانکی ارائه شد که با مصوبه مجمع عمومی بانک‌ها در سال ۷۲ طرح جامع اتوماسیون سیستم بانکی شکلی رسمی به خود گرفت. اجرا و پیشبرد این طرح بر اساس مصوبه مجمع عمومی بانک‌ها به عهده مشاور اجرایی بانک مرکزی گذاشته شد. بانک مرکزی در همان سال شرکت خدمات انفورماتیک را به عنوان سازمان اجرایی طرح جامع انفورماتیک سیستم بانکی تأسیس کرد. وظیفه شرکت خدمات انفورماتیک بر اساس دستورالعمل‌های بانک مرکزی فراهم آوردن امکانات لازم برای تهیه طرح جامع و برنامه‌ریزی برای پیاده سازی اتوماسیون شبکه بانکی کشور بود.

طی سال‌های ۷۲ و ۷۳ جرقه‌های ایجاد سویچ ملی جهت بانکداری الکترونیکی زده شد و در همان راستا شبکه ارتباطی، بین بانک ملی و فروشگاه‌های شهریوند ایجاد شد. افرادی که کارت‌بانکی بانک ملی را داشتند و می‌توانستند خدمات فروشگاه‌های شهریوند استفاده کنند. تا سال‌های ۷۹

بانک ملی ایران

شماره ۱۱۶ - آذرماه ۱۳۸۴

۶

استقبال نکردن. به عبارتی دیگر مدیران معتقد به بانکداری سنتی در ایران، علاقه‌ای به بانکداری الکترونیکی و کاهش شعب بانکی ندارند. چرا که با بانکداری الکترونیکی، شعب بانک‌ها کاهش می‌یافتد و این با علاقه و ساخت‌های مدیریتی مدیران شبکه بانکی در تضاد بود.

□ نکته پنجم را می‌توان مشکلات ساختاری بانک‌ها و هزینه برای استانداردهای جدید برشمرد. کاربرد سخت افزارها و نرم‌افزارها برای پیاده‌سازی بانکداری الکترونیکی هزینه‌های بسیاری برای مدیریت بانک‌ها داشت که آنان را به تردید وا می‌دانست.

□ نکته ششم اینکه بانک‌ها بزرگ کشور معتقدند پیوستن به طرح مشترکی به عنوان طرح شتاب به نفع بانک‌های خصوصی و کوچک است. این بانک‌ها با داشتن شعب اندک می‌توانستند از امتیازات و خدمات شعب فراوان و گسترده بانک‌های بزرگ برای خدمات رسانی به مشتریان خود استفاده کنند. بر این اساس شعب گسترده بانک‌های دولتی و بزرگ کشور به عنوان شعب بانک‌های خصوصی و کوچک نیز به شمار می‌رفت در حالی که بانک‌های دولتی هزینه‌های فراوانی برای شعب خود خرج کرده و می‌کنند.

□ نکته آخر اینکه مدیران بانک‌ها به مسئله امنیتی شتاب آشنا نبودند. بروز برخی مشکلات در دستگاه‌های قدیمی خودپرداز و اتفاق افتادن نخستین سرقت اینترنتی بانکی در ایران، بانک‌های بزرگ را با مقوله‌ای به نام امنیت شبکه بیشتر آشنا ساخت. البته در بحث بانکداری هم ممکن است سرقت‌های اینترنتی اتفاق بیفتد که می‌توان با اقدامات لازم از قبیل رمزگاری، حفاظت اطلاعات و آموزش کارشناسان مربوطه، امنیت شبکه بانکی را بالا برد.

بنابراین عدم آشنایی به تأمین امنیت شبکه در طرح شتاب نیز یکی از دلایل عدم استقبال بانک‌های بزرگ کشور از طرح شتاب بود.

با وجود بروز برخی مسائل و مشکلات و مسائل در پیوستن بانک‌های کشور به طرحی جامع و مشترک در زمینه بانکداری الکترونیکی در اوخر سال ۸۲ اعلام شد که بانک ملی ایران به عنوان دارنده بیشترین شبکه بزرگترین بانک تجاری کشور به طرح شتاب می‌پیوندد. مسئولان شتاب با مطرح کردن برخی مزیت‌های این طرح به دنبال تشویق بانک‌ها در پیوستن به طرح مذکور بودند. مزیت‌هایی نظیر اینکه عضویت در شبکه تبادل باعث می‌شود که به کارگیری تجهیزات مربوطه در وهله اول مشتریان را از امکانات مطلوب‌تری برخوردار کند و از برخی خدمات بانکداری الکترونیکی برخوردار سازد، اینکه هر بانکی با سخت افزار و نرم افزار خاص خود می‌تواند به شتاب بپیوندد و از طرف دیگر، بانک‌ها می‌توانند از تجهیزات مشترکی استفاده کنند و با جلوگیری از هزینه تکراری از سرمایه‌گذاری انجام شده است استفاده پهنه‌کنند و نهایتاً عضویت در این طرح باعث می‌شود که حجم زیادی از نقدينگی نزد مردم وارد بانک‌ها شود. چرا که مردم در هر جا به راحتی به پول خود دسترسی پیدا می‌کنند. این امر به نوبه خود از نظر استهلاک پول نیز به نفع اقتصاد ملی خواهد بود.

اینکه بانک‌های بزرگ برای ارائه خدمات به مشتریان بانک‌های کشور، کارمزد دریافت کنند و اینکه شتاب می‌تواند امنیت شبکه بانکی را تأمین کند از شک و تردیدهای بانک‌های تجاری برای پیوستن به شتاب بر روی میز اداره

بانکی متولد شد. دو بانک تخصصی کشاورزی و توسعه صادرات و یک بانک تجاری صادرات ایران در پایلوت اولیه این طرح حضور داشتند و بانک‌های خصوصی سامان و کارآفرین نیز درخواست کردند که در آزمایش‌های اولیه شتاب را حضور داشته باشند. اما شتاب با ایجاد ارتباط بین دستگاه‌های خودپرداز (ATM) سه بانک رسماً متولد شد. بانک مرکزی با هدف ایجاد سوئیچ ملی، به عنوان زیرساخت بانکداری الکترونیکی و برقراری ارتباط بین بانک‌ها، طرح شتاب را پیش برد. مسئولان شتاب این طرح را در دو فاز طراحی کرده بودند که در مرحله اول باید شتاب به ایجاد ارتباط برای ارائه خدمات یکسان کارت‌های بانکی الکترونیکی (Credit Debit) بپردازد و در فاز بعدی کلیه ارتباطات بین بانکی را پوشش دهد.

بر این اساس چهار کمیته هماهنگی شتاب، تبلیغات شتاب، تشکیلات شتاب و تسويه شتاب تأسیس شدند. نتیجه حاصل از این کمیته‌ها در قالب طرح و ایجاد تعییرات ساختاری یک برنامه برای پیوستن شتاب پدید آمد و روش‌ها، سازمان‌ها و ابزارها برای اتصال یک بانک به شتاب طراحی و معرفی شد. آزمایشات اولیه شتاب به خوبی پیش رفت. با ایجاد اتصال بین دستگاه‌های خودپرداز (ATM) و بایانه‌های فروش (POS) دارندگان کارت‌های الکترونیکی هر یک از بانک‌های عضو شتاب می‌توانستند از دستگاه‌های دو بانک دیگر نیز استفاده کنند. در زمستان ۸۲ یک بانک خصوصی نیز به طرح شتاب پیوست و بانک‌های عضو شتاب به عدد چهار رسید.

اما با وجود الزام بانک‌ها برای پیوستن به شتاب و تلاش برای ایجاد زیرساخت‌های بانکداری الکترونیکی چرا بانک‌های بزرگ کشور از این طرح استقبال نکرند؟

□ ابتدا باید به این نکته پیردازیم که چرا متولیان شبکه بانکی تا به امروز نتوانسته‌اند طرح جامع، علمی و زیربنایی در جهت پیاده سازی بانکداری الکترونیکی در کشور ارائه کنند؟ هر بانکی به طور مستقیم طرح‌های بانکداری الکترونیکی خود را پیش برد و می‌برد. بانک ملی با طرح سیبه، بانک تجارت با طرح SGB، بانک صادرات با طرح سپهر، بانک رفاه با طرح جاری همراه، بانک کشاورزی با طرح مهر، بانک ملت با طرح جام و بانک‌های خصوصی با طرح‌های بانکداری ۲۴ ساعته و به صورت مجزا و منفرد، بانکداری الکترونیکی را در حوزه تحت پوشش خود تجربه کرده و می‌کنند.

□ دوم اینکه با آغاز به کار شتاب در سه بانک دولتی، سایر بانک‌ها منتظر بودند تا نتیجه کار را بینند.

□ نکته سوم ایجاد مشکلات در زمینه‌های ساخت افزاری و نرم افزاری بود. بانک‌ها هر کدام به طور مجزا اقدام به تهیه ساخت افزارها و نرم افزارهای خاصی برای بانکداری الکترونیکی کرده بودند و زمانی که بحث ایجاد شبکه واحدی برای برقراری ارتباطات بین بانک‌ها مطرح شد، این تفکر که باید ساخت افزارها و نرم افزارهای خریده شده قبلی را به دور بیاندازند و ساخت افزارهای جدید را خریداری کنند بانک‌ها را در پیوستن به طرح جدید به تردید انداخت.

□ نکته چهارم اینکه مدیران شبکه بانکی با عنایت به خاستگاه علمی و مدیریتی و فعالیت متمادی در ساختارهای بانکداری سنتی ایران روش‌های بانکداری سنتی ایران را می‌پسندیدند و از طرح بانکداری الکترونیکی خیلی

- نیازهای تجارت الکترونیک
- ۱- یک سیستم بانکی روان و دقیق.
 - ۲- قوانین گمرکی، مالیاتی و بانکداری الکترونیکی.
 - ۳- کد تجاری محصول.
 - ۴- تهیه و تدوین نظام مالی اطلاعات و نظام حقوقی اطلاع‌رسانی (کپی رایت).
 - ۵- لیست اطلاعات.
 - ۶- محرمانه بودن اطلاعات شخصی.
 - ۷- تطبیق مقررات ملی با مقررات متعددشکل بین‌المللی.
 - ۸- همکاری دانشگاه‌ها، مراکز تحقیقاتی و سازمان‌های مختلف.
 - ۹- پذیرش اسناد الکترونیکی توسط قوه قضائیه.
 - ۱۰- تأمین صدور و به کارگیری کارت اعتباری.
 - ۱۱- تأمین خطوط ارتباطی پرسرعت و مطمئن و ایجاد بستر مخابراتی به شکل بسیم.

حجم و ارزش مبادلات الکترونیک

ارزش مبادلات الکترونیک در جهان طی سال‌های اخیر به سرعت در حال افزایش بوده است. اگر چه در مورد سرعت گسترش این شیوه مبادله، برآوردهای بسیار متفاوتی ارائه شده است، لیکن در کلیه پیش‌بینی‌های صورت گرفته آمده است؛ تجارت الکترونیک در سال‌های آینده با رشد فزاینده‌ای روپرتو خواهد بود. در گروه کشورهای توسعه یافته، ایالات متحده همچنان بیشترین سهم از مبادلات الکترونیک را به خود اختصاص خواهد داد در حالی که اروپا به سرعت در حال کم کردن فاصله خود با ایالات متحده است. در سال ۱۹۹۹ حجم مبادلات الکترونیک در ایالات متحده ۷۰۰ میلیارد دلار و در سایر کشورهای جهان ۳۰۰ میلیارد دلار بوده است. پیش‌بینی می‌شود تا پایان سال جاری میلادی، حجم تجارت الکترونیکی در آمریکا به سه هزار و ۸۰۰ میلیارد دلار برسد. این رقم معادل ۲۵ درصد خریدهایی است که بین شرکت‌های آمریکا در این سال صورت خواهد گرفت.

انجام مبادلات الکترونیک توسط شرکت‌ها و مصرف‌کنندگان اروپایی در سال ۲۰۰۴ معادل یک‌هزار و ۶۰۰ میلیارد دلار یا $6/3$ درصد کل مبادلات در اروپا برآورد شده است و پیش‌بینی‌های انجام شده حاکی از آن است که تا پایان سال ۱۰ تا ۲۵ درصد تجارت از طریق الکترونیک صورت خواهد گرفت. یعنی حتی با فرض بسیار محافظه کارانه ۱۳ هزار میلیارد دلار برای جمع صادرات و واردات کالایی جهان در سال ۲۰۰۳ به هزار و ۳۰۰ تا سه‌هزار و ۲۵۰ میلیارد بالغ خواهد شد.

کشورهای آسه آن نیز با درک اهمیت راهاندازی تجارت الکترونیکی و تأثیر آن بر کارایی کشورهای عضو در زمینه تجارت، اخیراً در نشست مقامات ارشد

شتاب بانک مرکزی مورد بررسی قرار گرفت. از تاریخ ۸۳/۲/۵ بانک ملی ایران به عنوان بزرگترین بانک تجاری کشور رسماً به طرح شتاب می‌پیوندد و شمار بانک‌های عضو شتاب به پنج می‌رسد. با پیوستن بانک ملی که خود به تنهایی به اندازه چهار بانک عضو دیگر طرح شتاب دستگاه خودپرداز داشت خدمات بانکداری الکترونیکی گسترش یافت و طرح شتاب نیز اهمیتی بیش از پیش پیدا کرد. دستگاه‌های خودپرداز بانک ملی از جمله دستگاه‌هایی به شمار می‌رود که همواره دارای نقدینگی است. بر اساس آمارهای منتشر شده، کل دستگاه‌های خودپرداز متصل به شبکه در بین ۵ بانک عضو بیش از ۱۲۰۰ دستگاه است که حدود نیمی از این دستگاه‌ها از آن بانک ملی ایران است.

استراتژی و نیازهای تجارت الکترونیک

در اوایل جولای ۱۹۹۷ رئیس جمهور آمریکا با انتشار فرمانی، استراتژی دولت آمریکا را در جهت تقویت و گسترش جهانی تجارت الکترونیکی مشخص کرده و برای اجرای هر یک از سیاست‌های مذکور در آن فرمان، وزارت‌خانه‌ها را مأمور ساخت. استراتژی دولت آمریکا در این زمینه مبتنی بر اصول زیر بود:

- ۱- بخش خصوصی باید نقش اصلی را در این زمینه ایفا کند.
- ۲- اجتناب دولت‌ها از بکارگیری محدودیت‌های غیرموجه.
- ۳- هر جا که حضور دولت لازم باشد، هدف از آن حضور باید در حمایت و به اجرا درآوردن قوانین ساده، قابل پیش‌بینی و سازگار برای انجام تجارت خلاصه شود.
- ۴- مورد توجه قرار دادن ویژگی‌های منحصر به فرد اینترنت توسط دولت‌ها.
- ۵- تسهیل تجارت الکترونیکی از طریق اینترنت در سطح جهان.

۶- در اوایل ۱۹۷۷ کمیسیون اروپایی سیاست‌های مربوط به تجارت الکترونیکی را در قالب گزارش تحت عنوان «ابتکاری اروپایی در تجارت الکترونیکی» منتشر ساخت. هدف از سیاست‌های مذکور در این گزارش، رشد سریع تجارت الکترونیکی در اروپا و ارائه چارچوبی برای اقدامات آتی بود.

- ۷- کاهش هزینه‌های سبار و ایجاد رقابت در سطح بین‌الملل.
- ۸- دسترسی سریع به اطلاعات.
- ۹- عدم حضور واسطه.
- ۱۰- کاهش هزینه تبلیغات.
- ۱۱- ورود به بازارهای فرا منطقه‌ای در جهت بازاریابی منطقه‌ای برای بازاریابی جهانی.

اقتصادی آسه آن توافق کردند تا نسبت به ایجاد کمیته هماهنگی الکترونیکی اقدام کند. در زمینه اقداماتی که کشورها در زمینه گسترش تجارت الکترونیک به عمل آورده‌اند می‌توان به اقدامات امیرنشین دبی اشاره کرد.

شهر اینترنت دبی به هدف متنوع کردن درآمدهای کشور امارات متحده عربی و به طور خاص شهر دبی و ایجاد پل اینترنتی بین کشورهای آسیایی و جذب کارشناسان و سرمایه‌گذاران آمریکایی و اروپایی تأسیس شد. در مورد کشورهای آسیایی نیز پیش بینی عواید حاصل از تجارت الکترونیک را در منتخی از آنها مشاهده می‌کنید.

مالزی ۱۰۰۰ میلیون دلار، سنگاپور ۸۰۰ میلیون دلار، تایلند ۲۰۰ میلیون دلار، اندونزی کمتر از ۲۰۰ میلیون دلار و فیلیپین کمتر از ۲۰۰ میلیون دلار.

تجارت الکترونیک در ایران

گسترش و توسعه الکترونیکی به لحاظ کاهش هزینه مبادلات، سرعت بخشیدن به انجام مبادله و تقویت وضع رقابتی ایران در جهان، بهره‌گیری از فرصت‌های زودگذر در عرصه صادرات و حتی خرید به موقع کالا از خارج از کشور، دارای منافعی در زمینه کاهش واردات، افزایش صادرات، ایجاد استغال و افزایش تولید است.

بر اساس برآوردهای به عمل آمده ، ارزش فعلی صادرات جهانی کالا و خدمات حدود ۷ هزار میلیارد دلار است که از این مبلغ ۵۰۰ میلیارد دلار صرف تهیه و مبادله اسناد مربوطه می شود. به عبارت دیگر حدود ۷ درصد ارزش مبادلات را هزینه تهیه و مبادله اسناد تشکیل می دهد.

موانع

۱- فordan زمینه‌های حقوقی لازم برای استفاده از تجارت الکترونیکی از مقبول کردن اسناد و امضاهای الکترونیکی در قوانین و مقررات جاری

۲- نبود شبکه اصلی تجارت الکترونیکی و سخت افزار و نرم افزار مربوط به آن.

٣- مشکلات مربوط به تأمین، امنیت لازم برای، میادلات الکترونیک.

۴- نامشخص بودن نحوه اخذ حقوق گمرکی و مالیات از تجارت الکترونیک، با وجود تمام مشکلات و موانعی که بر سر راه تجارت الکترونیک در کشور ما وجود دارد میزان صرفه جویی حاصل از الکترونیکی شدن مبادلات در اقتصاد کشور در تجارت خارجی را نمی توان نادیده گرفت.

دالخیل خواهد بود. بدینهی است با توجه به حجم مبادلات تجارتی در کشور، اجرای کامل طرح تجارت الکترونیکی در کشور، امکان پذیر نخواهد بود. بنابراین اگر هدف را بر الکترونیک شدن مبادلات در عرصه تجارت خارجی قرار دهیم به واقعیت نزدیکت خواهیم بود. ب اساس بیش بینه های انجام

شده، اجرای طرح تجارت الکترونیک در کشور طی سال‌های برنامه سوم توسعه حدود ۲۱۰ میلیارد ریال هزینه در برخواهد داشت. برآوردهای صورت

گرفته نشان می‌دهد این هزینه‌ها دارای توجیه اقتصادی بسیار بالاست و هزینه‌های صرف شده در همان سال اول به سرعت مستهلک خواهد شد.

۸- نبود سیستم انتقال الکترونیکی وجود و کارت های اعتباری.
و ... مجلس شورای اسلامی در شرایطی طرح تجارت الکترونیکی را به تصویب رساند که بیش از این کمیسیون تخصصی اطلاع رسانی اقتصادی، بازرگانی و

تجارت الکترونیکی در هیأت دولت در چندین مرحله اهداف و سیاست‌های

• • 9

۲۰-شماره جهان گستر- نشریه نسبت